THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

UMUMIY O‘RTA TA’LIM TIZIMIDA TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

TAFU kafedrasi dotsenti
Umida Bovanova Abduvahobovna
Talaba Ismadiyorova Dilnoza Nurmuxammad qizi
Elektron pochta:umidabovanova8@gmail.com
Elektron pochta:ismadiyorovadilnoza08@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim tizimida tarbiya jarayonini tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari, o‘ziga xos xususiyatlari, asosiy maqsad va vazifalari hamda uning samaradorligini ta’minlovchi pedagogik omillar keng yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta’lim sharoitida o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirish, mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik, vatanparvarlik va fuqarolik mas’uliyatini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada tarbiya jarayonining uzluksizligi, tizimliligi, maqsadga yo‘naltirilganligi, ta’lim bilan uzviy bog‘liqligi va o‘quvchilarning yosh hamda individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligi asoslab berilgan. Bundan tashqari, o‘qituvchining shaxsiy namunasi, oila va maktab hamkorligi, sinf jamoasining tarbiyaviy imkoniyatlari, innovatsion pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari va raqamli muhitning o‘quvchilar tarbiyasiga ta’siri ko‘rib chiqilgan. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish, amalga oshirish va natijalarini baholash mexanizmlariga alohida e’tibor qaratilib, ta’lim muassasalarida tarbiya samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola materiallaridan pedagoglar, sinf rahbarlari, bo‘lajak o‘qituvchilar va ta’lim sohasi tadqiqotchilari foydalanishlari mumkin.

Kalit so‘zlar: umumiy o‘rta ta’lim, tarbiya jarayoni, pedagogik faoliyat, ma’naviy-axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, barkamol

avlod, o‘qituvchi shaxsiy namunasi, oila va maktab hamkorligi, innovatsion pedagogik texnologiyalar, ijtimoiy mas’uliyat.

АННОТАЦИЯ: В статье подробно рассматриваются теоретические и практические основы организации воспитательного процесса в системе общего среднего образования, его специфические особенности, основные цели и задачи, а также педагогические факторы, обеспечивающие его эффективность. Особое внимание уделяется формированию духовно-нравственных качеств учащихся, приобщению молодого поколения к национальным и общечеловеческим ценностям, развитию самостоятельного мышления, социальной активности, патриотизма и гражданской ответственности. Обосновывается необходимость обеспечения непрерывности, системности и целенаправленности воспитания, его тесной взаимосвязи с обучением и учёта возрастных и индивидуальных особенностей учащихся. Анализируются значение личного примера учителя, сотрудничество семьи и школы, воспитательные возможности классного коллектива, применение инновационных педагогических технологий и влияние цифровой среды на развитие школьников. Рассматриваются вопросы планирования воспитательной работы, реализации педагогических мероприятий и оценки их результатов. На основе проведённого анализа предлагаются практические рекомендации по повышению эффективности воспитательной деятельности в общеобразовательных учреждениях. Материалы статьи могут быть полезны учителям, классным руководителям, будущим педагогам и исследователям в области образования.

Ключевые слова: общее среднее образование, воспитательный процесс, педагогическая деятельность, духовно-нравственное воспитание, национальные ценности, общечеловеческие ценности, гармонично развитая

личность, личный пример учителя, взаимодействие семьи и школы, инновационные педагогические технологии, социальная ответственность.

ABSTRACT: This article provides a detailed examination of the theoretical and practical foundations of organizing the upbringing process in general secondary education, its specific characteristics, principal aims and objectives, and the pedagogical factors that contribute to its effectiveness. Particular attention is given to the development of students' moral and ethical qualities, the promotion of national and universal human values, and the cultivation of independent thinking, social engagement, patriotism and civic responsibility. The article explains the importance of continuity, systematic organization, purposeful planning, integration with teaching and consideration of students' age-related and individual characteristics. It also examines the role of teachers' personal example, cooperation between families and schools, the educational potential of classroom communities, innovative pedagogical technologies and the influence of the digital environment on students' development. In addition, the article considers the planning, implementation and evaluation of educational activities and offers practical recommendations for improving the effectiveness of upbringing in general secondary schools. The findings may be useful to teachers, class tutors, prospective educators and researchers in the field of education.

Keywords: general secondary education, upbringing process, pedagogical activity, moral and ethical education, national values, universal human values, well-rounded personality, teacher's personal example, family–school cooperation, innovative pedagogical technologies, social responsibility.

KIRISH: Bugungi globallashuv jarayonlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va jamiyat hayotidagi o‘zgarishlar yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish masalasini yanada dolzarb qilib qo‘ymoqda. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti nafaqat iqtisodiy imkoniyatlar va ilmiy-texnik yutuqlarga, balki insonlarning ma’naviy dunyosi, axloqiy qarashlari, ijtimoiy

mas'uliyati va fuqarolik pozitsiyasiga ham bevosita bog'liq. Shu sababli ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri bilimli, mustaqil fikrlaydigan, yuksak ma'naviyatli, vatanparvar, tashabbuskor va jamiyat oldidagi burchini anglaydigan yoshlarni tarbiyalashdan iboratdir.Umumiy o'rta ta'lim muassasalari yosh avlodning shaxs sifatida shakllanishida muhim o'rin egallaydi. Maktabda o'quvchilar nafaqat fan asoslarini o'rganadilar, balki insonlar bilan muloqot qilish, jamoada ishlash, o'z fikrini asoslash, boshqalarning huquq va manfaatlarini hurmat qilish, muammoli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish kabi hayotiy ko'nikmalarni ham egallaydilar. Shuning uchun ta'lim muassasasining faoliyati faqat o'quvchilarning bilim darajasini oshirish bilan cheklanmasligi, balki ularning ma'naviy, axloqiy, ijtimoiy va jismoniy rivojlanishini ham qamrab olishi lozim.Ta'lim va tarbiya o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan pedagogik jarayonlardir. Ta'lim orqali o'quvchi bilim, ko'nikma va malakalarni egallasa, tarbiya uning olgan bilimlarini hayotda qanday qo'llashi, boshqa insonlar bilan qanday munosabatda bo'lishi va o'z xatti-harakatlariga qanday baho berishini shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchining halollik, adolat yoki insonparvarlik haqidagi nazariy bilimga ega bo'lishi muhim, biroq ushbu fazilatlarni kundalik hayotda namoyon etishi tarbiya jarayonining amaliy natijasini belgilaydi. Demak, bilim va axloqiy fazilatlarning o'zaro uyg'unligi barkamol shaxsni shakllantirishning muhim shartidir.O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasini rivojlantirish, yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar, jumladan, ta'limning insonparvarlik va demokratik xususiyati, uzluksizligi va izchilligi, ta'lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash kabi masalalar belgilangan. Mazkur huquqiy asoslar ta'lim muassasalarida o'quvchilarning bilim olishi bilan birga, ularning shaxsiy rivojlanishi va tarbiyalanishi uchun ham zarur sharoitlarni yaratishga

yo‘naltirilgan.Hozirgi davrda tarbiya jarayonini tashkil etish oldida yangi vazifalar ham paydo bo‘lmoqda. Internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi o‘quvchilarning axborot olish imkoniyatlarini oshirmoqda, shu bilan birga, yolg‘on ma’lumotlar, zararli axborotlar, kiberbulling, internetga qaramlik va muloqot madaniyatining buzilishi kabi muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Bunday sharoitda o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va raqamli muhitda mas’uliyatli xulq-atvor ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.Tarbiya jarayonining samaradorligi, avvalo, uni qanday maqsad asosida tashkil etish, qaysi pedagogik metodlardan foydalanish va o‘quvchilarning individual xususiyatlarini qay darajada hisobga olishga bog‘liq. Har bir o‘quvchining qiziqishi, qobiliyati, oilaviy muhiti, ijtimoiy tajribasi va psixologik rivojlanish darajasi turlicha bo‘ladi. Shu sababli barcha o‘quvchilarga bir xil yondashish har doim ham kutilgan natijani bermaydi. O‘qituvchi tarbiyaviy faoliyatni rejalashtirishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini, ehtiyojlarini va mavjud imkoniyatlarini hisobga olishi lozim.Maktabda tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda o‘qituvchi, sinf rahbari, ota-ona, mahalla va boshqa ijtimoiy institutlarning hamkorligi alohida ahamiyatga ega. Bola shaxsining shakllanishi faqat maktabdagi faoliyat bilan belgilanmaydi. Oiladagi munosabatlar, ota-onaning shaxsiy namunasi, tengdoshlar bilan muloqot va jamiyatdagi ijtimoiy muhit ham tarbiyaga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Agar maktab va oila o‘rtasida o‘zaro ishonch, hamkorlik va izchil talablar mavjud bo‘lsa, tarbiyaviy ishlarning natijadorligi ortadi.Tarbiya jarayonini tashkil etishda milliy qadriyatlar va umuminsoniy tamoyillarning uyg‘unligini ta’minlash ham muhimdir.

O‘zbek xalqining tarixiy merosi, urf-odatlari, an’analari, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehr-oqibat, mehmondo‘stlik va o‘zaro yordam kabi qadriyatlari yosh avlod tarbiyasida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, inson huquqlarini hurmat qilish, tenglik, bag‘rikenglik, adolat, tinchliksevarlik va turli madaniyatlarga hurmat kabi umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish ham

zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir.Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi maktab o‘quvchisi kelajakda jamiyatning turli sohalarida faoliyat yuritadigan mutaxassis, ota-ona va fuqaro sifatida shakllanadi. Uning hozirgi davrda egallagan bilimlari, odatlari, axloqiy qarashlari va muloqot madaniyati kelajakdagi faoliyatiga ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun tarbiya jarayonini tasodifiy tadbirlar yig‘indisi sifatida emas, balki aniq maqsadga yo‘naltirilgan, izchil va uzluksiz pedagogik tizim sifatida tashkil etish zarur.Maqolaning maqsadi umumiy o‘rta ta’lim tizimida tarbiya jarayonini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, uning samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda tarbiyaviy faoliyatni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM: Tarbiya jarayonining mohiyati va uning asosiy maqsadlari.Tarbiya pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, shaxsning ma’naviy, axloqiy, aqliy, jismoniy, estetik va ijtimoiy rivojlanishiga yo‘naltirilgan maqsadli faoliyatni ifodalaydi. Tarbiya insonning jamiyatda yashashi, boshqa insonlar bilan munosabat o‘rnatishi, ijtimoiy me’yorlarga amal qilishi va o‘z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his etishiga yordam beradi. Shu jihatdan tarbiya nafaqat maktabning, balki oila va jamiyatning ham muhim vazifasi hisoblanadi.Tarbiya jarayonining asosiy maqsadi mustaqil fikrlaydigan, yuksak ma’naviyatli, axloqiy jihatdan yetuk, bilim olishga intiladigan, mehnatsevar va ijtimoiy mas’uliyatli shaxsni shakllantirishdan iborat. Bunday shaxs o‘z manfaatlarini anglash bilan birga, boshqa insonlarning huquq va manfaatlarini ham hurmat qiladi.

U o‘z qarorlarining oqibatlarini tushunishga, jamoa bilan hamkorlik qilishga va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shishga intiladi.Tarbiya jarayonida bir nechta vazifalar o‘zaro uyg‘unlikda amalga oshiriladi. Birinchidan, o‘quvchilarda ijobiy axloqiy fazilatlar va barqaror xulq-atvor odatlari shakllantiriladi. Ikkinchidan, ularning ijtimoiy hayot haqidagi tasavvurlari kengaytiriladi va fuqarolik mas’uliyati

rivojlantiriladi. Uchinchidan, mustaqil fikrlash, o‘zini boshqarish, muammolarni hal etish va muloqot qilish ko‘nikmalari takomillashtiriladi. To‘rtinchidan, o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi.Tarbiya jarayonining muhim xususiyatlaridan biri uning uzluksizligidir. O‘quvchining tarbiyalanishi faqat sinf soati, bayram tadbiri yoki ma’naviy-ma’rifiy uchrashuv vaqtida amalga oshmaydi. U har kuni o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlarda, sinfdoshlar bilan muloqotda, darsdagi vazifalarni bajarishda, maktab qoidalariga rioya qilishda va jamoaviy faoliyatda namoyon bo‘ladi. Shuning uchun tarbiyaviy ta’sir muntazam va izchil bo‘lishi lozim.Tarbiya jarayonining yana bir xususiyati uning ko‘p omillarga bog‘liqligidir. O‘quvchining shaxsiy rivojlanishiga oila, maktab, tengdoshlar, mahalla, ommaviy axborot vositalari, internet va kengroq ijtimoiy muhit ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu omillar bir-birini qo‘llab-quvvatlasa, tarbiyaviy jarayonning samaradorligi oshadi. Aksincha, o‘quvchi turli muhitlarda qarama-qarshi talablar va qadriyatlar bilan duch kelsa, xulq-atvor me’yorlarini o‘zlashtirishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Tarbiya samaradorligi o‘quvchining tashqi xatti-harakatlaridangina emas, balki uning ichki qarashlari va mas’uliyatni anglash darajasidan ham bilinadi. Masalan, o‘quvchining maktab qoidalariga faqat jazodan qo‘rqqani uchun rioya qilishi bilan ushbu qoidalarning boshqalarning xavfsizligi va huquqlarini himoya qilish uchun zarurligini tushunib amal qilishi o‘rtasida farq mavjud. Shu sababli tarbiyaviy ishlar o‘quvchilarda ongli munosabat va ichki mas’uliyatni shakllantirishga yo‘naltirilishi kerak. Umumiy o‘rta ta’limda tarbiya jarayonini tashkil etishning asosiy tamoyillariTarbiya jarayonining samarali tashkil etilishi muayyan pedagogik tamoyillarga amal qilishni talab etadi. Ushbu tamoyillar tarbiyaviy faoliyatning maqsadini belgilash, mazmunini tanlash, metodlarini qo‘llash va natijalarini baholashda yo‘nalish beradi.Birinchi tamoyil — maqsadga yo‘naltirilganlik**.** Har bir tarbiyaviy faoliyat aniq maqsadga ega bo‘lishi lozim. Masalan, o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan tadbir

faqat kitob haqida ma’lumot berish bilan cheklanmasligi, balki muntazam o‘qish odatini shakllantirish, o‘qilgan asar yuzasidan fikr bildirish va mustaqil xulosa chiqarishga ham xizmat qilishi kerak.

Ikkinchi tamoyil — tizimlilik va izchillik. Tarbiyaviy ishlar alohida tadbirlar bilan cheklanib qolmasdan, o‘zaro bog‘langan faoliyatlar majmuasi sifatida tashkil etilishi zarur. Biror fazilatni shakllantirish uchun uni tushuntirish, amaliyotda qo‘llash, natijani muhokama qilish va mustahkamlash bosqichlari ketma-ket amalga oshirilishi mumkin. Masalan, jamoaviy mas’uliyatni rivojlantirish uchun o‘quvchilarga guruh vazifasi berilib, vazifalar taqsimlanadi, bajarilgan ish tahlil qilinadi va hamkorlikdagi natijalar muhokama qilinadi.Uchinchi tamoyil — yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dunyoqarashi, hissiy rivojlanishi va tajribasi yuqori sinf o‘quvchilarinikidan farq qiladi. Shu sababli tarbiyaviy metodlar o‘quvchilarning yoshi, qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojlariga mos tanlanishi lozim. Kichik yoshdagi bolalarda ertak, o‘yin va ko‘rgazmali misollar samarali bo‘lsa, o‘smirlarda munozara, muammoli vaziyatlar va loyiha ishlari ko‘proq samara berishi mumkin.To‘rtinchi tamoyil — insonparvarlik va o‘quvchi shaxsiga hurmat. Tarbiyaviy jarayonda har bir o‘quvchining sha’ni, qadr-qimmati va fikri e’tiborga olinishi zarur. O‘quvchining xatosini tushuntirish va uni tuzatishga yordam berish kamsitish yoki haqorat qilishdan farq qiladi. Hurmatga asoslangan munosabat o‘quvchining o‘z fikrini erkin bildirishiga, muammolar haqida ochiq gapirishiga va xatolaridan xulosa chiqarishiga yordam beradi.Beshinchi tamoyil — ta’lim va tarbiyaning birligi. Dars jarayonining o‘zi ham tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Masalan, ona tili va adabiyot darslarida insoniy fazilatlar va axloqiy tanlovlar muhokama qilinishi, tarix darslarida tarixiy meros va fuqarolik mas’uliyati yoritilishi, tabiiy fanlarda esa tabiatga ehtiyotkorona munosabat shakllantirilishi mumkin. Guruhli topshiriqlar orqali hamkorlik, halollik va o‘zaro yordam ko‘nikmalari rivojlantiriladi.Oltinchi tamoyil — oila va maktab hamkorligi. Ota-onalar bilan muntazam aloqa o‘rnatish, bolaning rivojlanishi haqida

fikr almashish va muammolarni birgalikda hal etish tarbiyaviy ishlarning izchilligini ta’minlaydi. Hamkorlik faqat kamchiliklarni muhokama qilishdan iborat bo‘lmasligi, balki o‘quvchining yutuqlari, qiziqishlari va rivojlanish imkoniyatlarini ham qamrab olishi kerak.

Yettinchi tamoyil — faollik va mustaqillikni rivojlantirish. O‘quvchi tarbiya jarayonining passiv obyekti emas, balki faol ishtirokchisi bo‘lishi zarur. Uni sinf qoidalarini ishlab chiqish, tadbirlarni rejalashtirish, ijtimoiy loyihalarda qatnashish va jamoaviy qarorlar qabul qilishga jalb etish mas’uliyatni kuchaytiradi. Bunda o‘quvchi o‘z fikrining jamoa hayotiga ta’sir ko‘rsatishini his qiladi.Mazkur tamoyillarning o‘zaro uyg‘unligi tarbiya jarayonini maqsadli, izchil va samarali tashkil etish uchun zarur pedagogik asosni yaratadi.O‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish.Umumiy o‘rta ta’lim tizimida tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Chunki bolaning fikrlashi, hissiy holati, muloqotga ehtiyoji va ijtimoiy tajribasi uning yoshiga qarab o‘zgarib boradi. Bir yosh davrida samarali bo‘lgan tarbiyaviy usul boshqa davrda kutilgan natijani bermasligi mumkin.Boshlang‘ich sinflarda tarbiyaning asosiy vazifalaridan biri kundalik xulq-atvor odatlarini shakllantirishdir. Ushbu davrda bolalar kattalarning xatti-harakatlariga taqlid qilishga, aniq misollar orqali o‘rganishga va o‘yin faoliyati orqali tajriba orttirishga moyil bo‘ladilar. Shu sababli salomlashish, navbat kutish, o‘quv qurollarini asrash, sinfdoshlariga yordam berish, rost gapirish va jamoa qoidalariga rioya qilish kabi odatlar muntazam mustahkamlanishi kerak.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlashda ertaklar, hikoyalar, rolli o‘yinlar, rasmlar, kichik sahna ko‘rinishlari va rag‘batlantirish usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, ertak qahramonining qarori muhokama qilinib, uning xatti-harakati kimga foyda yoki zarar keltirgani haqida savollar berilishi mumkin. Bu bolalarning axloqiy tushunchalarni anglashiga va o‘z fikrlarini ifodalashiga yordam beradi.

O‘rta sinflarda, ayniqsa o‘smirlik davrida, mustaqillikka intilish, tengdoshlar orasida o‘z o‘rnini topish va shaxsiy qarashlarni himoya qilish ehtiyoji kuchayadi. Shu sababli bu davrda o‘quvchilar bilan hurmatga asoslangan muloqot olib borish, ularning fikrlarini tinglash va muammolarni birgalikda muhokama qilish muhimdir. Tarbiyaviy faoliyatda munozaralar, guruhli loyihalar, hayotiy vaziyatlar tahlili, ijtimoiy tashabbuslar va jamoaviy qaror qabul qilish usullaridan foydalanish mumkin.O‘smirlar bilan ishlashda ularning hissiy holati va tengdoshlar ta’siriga sezgirligini ham hisobga olish kerak. Sinfdoshlar o‘rtasidagi nizolar, masxara qilish, kamsitish yoki guruhdan chetlatish kabi holatlar o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun maktabda o‘zaro hurmat, xavfsizlik va teng ishtirok tamoyillariga asoslangan muhit yaratish muhim hisoblanadi.Yuqori sinflarda tarbiya jarayoni o‘quvchilarning kelajakdagi hayoti, kasbiy tanlovi va fuqarolik mas’uliyati bilan chambarchas bog‘lanishi lozim. Bu davrda o‘quvchilar o‘z oldiga maqsad qo‘yish, vaqtni rejalashtirish, kasblar haqida ma’lumot to‘plash, moliyaviy va huquqiy savodxonlikni rivojlantirish hamda turli ijtimoiy masalalar bo‘yicha mustaqil xulosa chiqarishga o‘rgatiladi.Individual yondashuv ham tarbiya samaradorligining muhim shartidir. Ayrim o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bayon qilsa, boshqalari tortinchoqlik sababli faol qatnashmasligi mumkin. Ba’zi o‘quvchilar jamoaviy faoliyatda yetakchilikka intilsa, boshqalari yakka tartibdagi vazifalarni afzal ko‘rishi mumkin. Pedagog ushbu farqlarni hisobga olib, har bir o‘quvchiga o‘z imkoniyatlarini namoyon etish uchun sharoit yaratishi kerak.Shunday qilib, yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish tarbiyaviy ishlarni barcha o‘quvchilar uchun mazmunli, tushunarli va samarali tashkil etish imkonini beradi.O‘qituvchining tarbiya jarayonidagi o‘rni va shaxsiy namunasi.O‘qituvchi umumiy o‘rta ta’lim muassasasida ta’lim beruvchi mutaxassis bo‘lish bilan birga, o‘quvchilarning dunyoqarashi va xulq-atvori shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim tarbiyachi hamdir. Uning bilim darajasi, kasbiy mahorati, muomala madaniyati, adolatliligi va o‘z vazifalariga mas’uliyat bilan yondashishi

tarbiyaviy jarayonning sifatini belgilovchi omillardan hisoblanadi.O‘quvchilar ko‘pincha kattalarning aytgan gaplaridan tashqari, ularning kundalik xatti-harakatlarini ham kuzatadilar. Shu sababli o‘qituvchining shaxsiy namunasi tarbiyada alohida ahamiyatga ega. Agar pedagog o‘quvchilardan rostgo‘ylikni talab qilsa, o‘zi ham halol va ochiq bo‘lishi; o‘zaro hurmatni targ‘ib qilsa, har bir o‘quvchi bilan hurmat asosida muomala qilishi lozim. So‘z va amaliy faoliyat o‘rtasidagi uyg‘unlik o‘quvchilarda ishonchni shakllantiradi.

O‘qituvchining adolatli munosabati ham tarbiyaviy jarayonning muhim jihatidir. O‘quvchilarning bilimini baholashda shaxsiy munosabatlarga emas, aniq mezonlarga tayanish, ularning fikrlarini tinglash va bir xil vaziyatlarda izchil talablarni qo‘llash adolat hissini mustahkamlaydi. Adolatli muhitda o‘quvchilar o‘zlarini xavfsizroq his qiladilar va maktab jamoasiga faolroq qo‘shiladilar.

Tarbiyaviy faoliyatda rag‘batlantirishning o‘rni ham katta. Rag‘bat faqat yuqori baho yoki moddiy mukofot bilan cheklanmasligi kerak. O‘quvchining harakatini e’tirof etish, uning kichik yutuqlarini ko‘rsatish, mas’uliyat bilan bajargan ishini qadrlash ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunda rag‘bat aniq xatti-harakatga qaratilishi maqsadga muvofiq. Masalan, o‘quvchining guruhdagi barcha ishtirokchilarni tinglagani yoki sinfdoshiga yordam bergani alohida e’tirof etilishi mumkin.O‘qituvchi nizolarni hal etishda ham namuna bo‘lishi kerak. Sinfda kelishmovchilik yuzaga kelganda, tomonlarni tinglash, vaziyatni xolis tahlil qilish, haqorat va kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik hamda adolatli yechim izlash o‘quvchilarga nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish tajribasini beradi. Shu orqali ular muloqot, hamdardlik va o‘z hissiyotlarini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.Bundan tashqari, o‘qituvchi o‘quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatlarini aniqlash, ularni turli to‘garaklar, tanlovlar, sport mashg‘ulotlari va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishga yo‘naltirishi lozim. Har bir bolaning muvaffaqiyatga erishish imkoniyati borligini ko‘rsatish uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi.Demak, o‘qituvchining kasbiy bilimi bilan bir qatorda, uning shaxsiy fazilatlari, muomala madaniyati va

o‘quvchilarga bo‘lgan munosabati ham tarbiya samaradorligini belgilaydi.Oila, maktab va mahalla hamkorligining ahamiyatiBola tarbiyasi ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, unda oila, maktab va ijtimoiy muhitning o‘zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Oila bolaning dastlabki tarbiyaviy tajribasi shakllanadigan muhit hisoblanadi. Bola dastlab ota-onasi va yaqinlarining muomalasi, odatlari, o‘zaro munosabatlari orqali yaxshilik, yomonlik, hurmat, mas’uliyat va mehr-oqibat haqidagi dastlabki tasavvurlarni egallaydi.

Maktab esa ushbu dastlabki tajribani kengaytirish, o‘quvchining ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va uni jamoa hayotiga tayyorlash vazifasini bajaradi. Maktabda bola turli xarakterga ega tengdoshlari bilan muloqot qiladi, umumiy qoidalarga amal qiladi, vazifalarni bajaradi va o‘z xatti-harakatlarining boshqalarga ta’sirini anglay boshlaydi.Oila va maktab hamkorligining samaradorligi, avvalo, muntazam muloqot va o‘zaro ishonchga bog‘liq. Ota-onalar yig‘ilishlari, individual suhbatlar, ochiq darslar, maslahat uchrashuvlari va qo‘shma loyihalar ushbu hamkorlikning muhim shakllari hisoblanadi. Biroq ota-onalar bilan aloqa faqat o‘quvchining kamchiliklarini muhokama qilish bilan cheklanmasligi kerak. Uning yutuqlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va ijobiy o‘zgarishlari haqida ham muntazam ma’lumot berish lozim.Agar o‘quvchining xulq-atvorida muammo kuzatilsa, o‘qituvchi va ota-ona vaziyatni birgalikda o‘rganishi maqsadga muvofiq. Masalan, bolaning darslarga tayyorlanmasligi yoki maktabga kechikishi turli sabablarga ega bo‘lishi mumkin. Muammoni darhol intizomsizlik bilan izohlash o‘rniga, uning kelib chiqish sabablarini aniqlash, zarur yordamni belgilash va o‘quvchining mas’uliyatini rivojlantirishga qaratilgan choralarni ko‘rish kerak.Mahalla va boshqa jamoat tashkilotlari ham tarbiyaviy jarayonda muhim imkoniyatlarga ega. Mahallada tashkil etiladigan kitobxonlik tadbirlari, ekologik aksiyalar, sport musobaqalari, keksalarga yordam ko‘rsatish va tarixiy obidalarga sayohatlar o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishi mumkin. Bunday tadbirlar yoshlarning jamiyat oldidagi mas’uliyatini anglashiga va foydali faoliyat orqali tajriba

orttirishiga yordam beradi.Oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi hamkorlikda yagona maqsadga intilish muhimdir. Bunda o‘quvchining manfaatlari, xavfsizligi va rivojlanish ehtiyojlari birinchi o‘ringa qo‘yilishi kerak. Hamkorlikning asosiy maqsadi bolani faqat nazorat qilish emas, balki uning mustaqil fikrlaydigan, mas’uliyatli va ijtimoiy faol shaxs bo‘lib shakllanishiga ko‘maklashishdan iborat.Tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanishZamonaviy ta’lim sharoitida tarbiya jarayonini samarali tashkil etish uchun an’anaviy pedagogik yondashuvlarni zamonaviy metodlar bilan uyg‘unlashtirish muhimdir. O‘quvchilarning faolligini oshiradigan, mustaqil fikrlashini rivojlantiradigan va amaliy tajriba orttirishiga imkon beradigan metodlar tarbiyaviy faoliyatning natijadorligini kuchaytiradi.Suhbat va munozara tarbiyaviy metodlarning keng tarqalgan shakllaridan hisoblanadi. Suhbat orqali o‘quvchilarga muayyan axloqiy tushunchalar izohlanadi, munozara orqali esa ular turli fikrlarni tinglash, o‘z qarashlarini dalillar bilan asoslash va boshqalarning nuqtayi nazariga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni o‘rganadilar. Masalan, “Do‘stlikda ishonchning o‘rni qanday?”, “Internetda axborot tarqatishda qanday mas’uliyat mavjud?” kabi savollar o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirishi mumkin.Muammoli vaziyatlar metodi ham samarali hisoblanadi. Bunda o‘quvchilarga hayotda uchrashi mumkin bo‘lgan vaziyat taqdim etiladi va ulardan yechim taklif qilish so‘raladi. Masalan, guruhli topshiriqda bir o‘quvchi barcha vazifani bajarib, boshqalar ishtirok etmasa, vazifalarni qanday adolatli taqsimlash mumkin? Yoki sinfdoshning suratini uning roziligisiz internetga joylashtirish qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin? Bunday savollar o‘quvchilarda mas’uliyat, adolat, hamdardlik va huquqiy ongni rivojlantiradi.Loyiha metodi o‘quvchilarni jamoaviy faoliyatga jalb etish imkonini beradi. Masalan, “Maktabimizni toza saqlaymiz”, “Kitobxon sinf”, “Mehr va yordam”, “Tabiatni asraylik” kabi loyihalar doirasida o‘quvchilar reja tuzadilar, vazifalarni taqsimlaydilar, ishlarni amalga oshiradilar va natijalarni baholaydilar.

Bunday faoliyat ularda tashabbuskorlik, jamoaviy mas'uliyat, mehnatsevarlik va tashkilotchilik qobiliyatlarini shakllantiradi.

Rolli o‘yinlar o‘quvchilarga turli ijtimoiy vaziyatlarni amaliy tarzda o‘rganishga yordam beradi. Masalan, nizoni hal qilish, mehmonni kutib olish, jamoaviy qaror qabul qilish yoki o‘zaro kelishmovchilikni bartaraf etish kabi vaziyatlarni sahnalashtirish orqali muloqot madaniyati va muammolarni hal qilish ko‘nikmalari rivojlanadi.Rag‘batlantirish va refleksiya ham tarbiyaviy jarayonda muhim o‘rin tutadi. Refleksiya o‘quvchining o‘z harakatlari, qarorlari va tajribasini tahlil qilishiga imkon beradi. Mashg‘ulot yakunida “Bugun nimani o‘rgandim?”, “Qaysi xatti-harakatim bilan guruhga yordam berdim?”, “Keyingi safar nimani yaxshilashim mumkin?” kabi savollar berilishi mumkin. Bu usul o‘quvchilarda o‘zini anglash va o‘z faoliyatini baholash qobiliyatini rivojlantiradi.Zamonaviy metodlardan foydalanishda o‘quvchilarning yoshi, mavzuning mazmuni va kutilayotgan natijalar hisobga olinishi kerak. Metodning yangiligi emas, balki uning tarbiyaviy maqsadga qanchalik xizmat qilishi muhimdir.Raqamli texnologiyalar va media muhitining tarbiyaga ta'siriAxborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi o‘quvchilarning bilim olish, muloqot qilish va bo‘sh vaqtini tashkil etish imkoniyatlarini kengaytirdi. Internet orqali ular turli ta'limiy materiallardan foydalanishlari, yangi bilimlarni o‘zlashtirishlari va ijodiy loyihalar yaratishlari mumkin. Shu bilan birga, raqamli muhitda nazoratsiz axborot iste'moli, yolg‘on xabarlar, zararli kontent, kiberbulling va shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishi kabi xavflar ham mavjud.Shu sababli maktabda raqamli madaniyatni shakllantirish tarbiyaviy faoliyatning muhim yo‘nalishiga aylanishi kerak. O‘quvchilarga internetdagi har qanday ma'lumotga ishonmaslik, axborot manbasini tekshirish, mualliflik huquqiga rioya qilish va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish o‘rgatilishi lozim. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda odobli muloqot qilish, boshqalarning fikrini hurmat qilish va ruxsatsiz surat yoki shaxsiy ma'lumotlarni tarqatmaslik zarurligi tushuntirilishi kerak.Kiberbulling, ya'ni internet orqali haqoratlash, tahdid

qilish yoki biror kishini kamsitish holatlari o‘quvchilarning ruhiy holati va maktabdagi munosabatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunday vaziyatlarda o‘quvchilarga muammoni ishonchli kattalarga yetkazish, dalillarni xavfsiz saqlash va zarur yordamga murojaat qilish yo‘llari tushuntirilishi lozim. Maktabda raqamli xavfsizlik bo‘yicha ochiq suhbatlar o‘tkazish profilaktik ahamiyatga ega.Ota-onalar va pedagoglar raqamli vositalardan foydalanishda bolalarga namuna ko‘rsatishlari kerak. Bolaning internetdan foydalanishini faqat taqiqlar bilan cheklash o‘rniga, undan maqsadli foydalanish, vaqtni to‘g‘ri taqsimlash va foydali kontentni tanlash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Shu orqali raqamli texnologiyalar tarbiya jarayoniga xavf manbai sifatida emas, balki to‘g‘ri boshqariladigan ta’limiy imkoniyat sifatida kiritilishi mumkin.

XULOSA: Umumiy o‘rta ta’lim tizimida tarbiya jarayonini tashkil etish yosh avlodning har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi muhim pedagogik vazifalardan biridir. Tarbiya o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy fazilatlar, ijtimoiy mas’uliyat, mustaqil fikrlash, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va o‘zaro hurmat kabi sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois tarbiya ta’lim jarayonidan ajratilgan alohida faoliyat sifatida emas, balki maktab hayotining barcha yo‘nalishlariga singdirilgan uzluksiz pedagogik tizim sifatida qaralishi lozim.Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, tarbiya jarayonining samaradorligi bir qator omillarga bog‘liq. Jumladan, tarbiyaviy maqsadlarning aniqligi, pedagogik metodlarning to‘g‘ri tanlanishi, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, o‘qituvchining shaxsiy namunasi, oila va maktab hamkorligi hamda sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhit yaratish muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy sharoitda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishda innovatsion pedagogik metodlar, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar tahlili, jamoaviy faoliyat va refleksiyadan foydalanish o‘quvchilarning faolligi hamda mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan oqilona foydalanish, media savodxonlik va internet madaniyatini shakllantirish ham tarbiya

jarayonining muhim yo‘nalishlaridan hisoblanadi.Xulosa qilib aytganda, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida tarbiya jarayonini samarali tashkil etish uchun ta’lim, oila va jamiyat hamkorligini mustahkamlash, o‘quvchi shaxsiga hurmat bilan yondashish, tarbiyaviy ishlarni izchil rejalashtirish va natijalarni muntazam baholab borish zarur. Ana shunday yondashuv orqali mustaqil fikrlaydigan, yuksak ma’naviyatli, mas’uliyatli va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadigan barkamol avlodni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Dewey, J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. New York: Macmillan, 1916.
3. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
4. Lickona, T. Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility. New York: Bantam Books, 1991.
5. UNESCO. Mainstreaming Social and Emotional Learning in Education Systems: Policy Guide. 2024.
6. UNESCO. What You Need to Know About Social and Emotional Lea
1. B.U Abduvahobovna - Eurasian Journal of Academic Research.2024.https://scholar.google.com/scholar?oi=bibs&cluster=7183355195787568120&btnI=1&hl=ru